

УДК 94(477.54)

Т. В. Арзуманова

РОСІЙСЬКІ ЕТНІЧНІ ТОВАРИСТВА ХАРКІВЩИНИ (НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ)

Стаття присвячена вивченню питання розвитку російських товариств в Харкові в 2000-х рр. Розглянуто розмаїття національних товариств, особливості їх діяльності. Зроблено висновок про відсутність консолідації в роботі лідерів організацій, що перешкоджає перетворенню російських товариств на впливову політичну силу в громадському житті регіону.

Ключові слова: Російський рух, національна меншина, росіяни, національне товариство.

Статья посвящена исследованию развития российских обществ в Харькове в 2000-х гг. Рассмотрено многообразие национальных обществ, особенности их деятельности. Сделаны выводы об отсутствии консолидации в работе лидеров организаций, что является преградой на пути превращения российских обществ во влиятельную политическую силу в общественной жизни региона.

Ключевые слова: Русское движение, национальное меньшинство, русские, национальное общество.

The article deals with the investigation of Russian national societies activity in Kharkiv in 2000th. The variety of Russian national societies and the features of their activity are researched. The author concluded that the absence of Russian organizations leaders consolidation was the main reason of their low influence on development of the public life in the region.

Key words: Russian movement, national minority, Russians, national organization

Постановка проблеми. Україна є державою із значним відсотком національних меншин (22, 2 %), і забезпечення інтересів представників всіх національних меншин є запорукою побудови демократичного суспільства в країні. Національні товариства виступають провідником між державою та громадянами, допомагають розвивати та зберігати мову, традиції, історію та культуру національних меншин. З проголошення незалежності України та початком процесу українізації етнічні росіяни утворили національні товариства з метою захисту прав та інтересів власного народу, реалізації культурних потреб, залучення підростаючого покоління до російської мови та російської культури.

Харків історично розвивався як центр російської та української культури. На початку ХХІ ст. позиції російської культури та мови залишаються в Харкові досить міцними, чому в

значній мірі допомагає діяльність російських національних товариств.

Аналіз досліджень. Спеціальних досліджень, присвячених висвітленню проблем діяльності російських національних товариств у Харкові, не існує. Однак їх розвиток в контексті діяльності громадських організацій етнічних меншин України розглянуто в роботах Л. Лойко, В. Євтуха та інших науковців [1, 4].

Мета статті. Розглянути особливості діяльності російських етнічних товариств на Харківщині, проаналізувати їх роль в громадському – політичному житті регіону.

Виклад основного матеріалу. На території Харківської області працюють як всеукраїнські, так і регіональні російські національні об'єднання. Однією найбільш масових та найвпливовіших російських організацій в Україні є Всеукраїнське громадське об'єднання «Русское Движение Украины» (було утворено в 1999 р., очолює О. Свистунов). Харківське об-

ласне громадське об'єднання «Русское Движение Украины», яке очолює Г. Макаров.

Головним завданням цих об'єднань стала боротьба за збереження статусу російської мови. Лідер «Російського Руху України» О. Свистунов підкреслював значення мовної проблеми: «Мы считаем, что эта проблема выходит за рамки интересов этнических россиян. Русский язык является повседневным средством общения для большинства населения Украины вне зависимости от национального происхождения. Кроме того, в силу специфики положения Украины, русский язык является важным фактором экономических, культурных, информационных и иных связей со своими стратегическими партнерами - Россией, Белоруссией и другими странами СНГ» [9].

На думку діячів цієї організації з початку 2000-х рр. з боку держави спостерігалися негативні тенденції, «действия по административному вытеснению русской культуры и русского языка ... из всех сфер их естественного распространения». О. Свистунов заявляв: «Нерешенность языкового вопроса, когда язык одной половины населения считается государственным, а язык второй половины приравнен к иностранному, создает постоянный повод для напряженности и ведет к разъединению общества ... Если нам нужно единство народа Украины – нам нужно два государственных языка, украинский и русский» [9].

Активісти організації «Русское Движение Украины» намагалися організувати громадський контроль за практичним виконанням місцевими органами зобов'язань, передбачених Європейською хартією регіональних мов, інформували українське суспільство та міжнародні організації про факти порушень мовних прав українських громадян, висвітлювали в засобах масової інформації процеси мовної та етнічної політики української влади, знайомили росіян та українців з нормами українського та міжнародного законодавства в галузі захисту прав і свобод національних меншин.

Так в 2001 р. члени організації організували в Харкові маніфестації в підтримку рішення Харківської міської ради про визнання офіційного статусу російської мови в місті Харкові. Серед харків'ян було розповсюджено 10000 листівок «Мятежный горсовет», в яких повідомлялося про надання російській мові статусу офіційної мови в регіоні [3].

Після оприлюднення рішення Коституційного Суду України від 12 липня 2000 р. про визнання неконституційним Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії

регіональних мов або мов меншин» (Закон про ратифікацію Хартії був прийнятий Верховною Радою України 30 грудня 1999 р.) у вересні 2001 члени організації «Русское Движение Украины» проводили в Харкові та в інших містах України акції протесту, вимагаючи повторної ратифікації Європейської хартії та винесення проекту Закону про ратифікацію Хартії на обговорення громадських організацій.

Вимоги Російського Руху також були пов'язані із збереженням мережі російськомовних шкіл та забезпечення права батьків вільно вибирати мову навчання своїх дітей в дошкільних та середніх навчальних закладах, гарантувати можливість навчатися на російській мові в вищих навчальних закладах, гарантувати право абітурієнтам складати вступні іспити на російській мові. Ці вимоги зафіксовані в зверненні О. Свистунова на ім'я міністра освіти і науки України В. Кременя [9].

Недостатня ефективність роботи організації «Русское Движение Украины» у відстоюванні прав росіян та російськомовних громадян України спонукала О. Свистунова трансформувати громадську організацію в політичну силу. В 2001 р. на базі «Русского Движения» було утворено партію «За Русь Единую» на чолі з О. Г. Свистуновим. У червні 2002 р. на третьому з'їзді партії було прийнято рішення про об'єднання з партією «Русско – украинский союз» (голова І. П. Симоненко) зі перейменування партії в «Русский блок» [9].

У період парламентської передвиборчої кампанії 2002 р. було утворено виборчий «Русский блок», який висував вимоги інтеграції України з Росією та Білоруссю, надання російській мові статусу другої державної мови. «Русский блок» наполягав на не визнанні статусу етнічних росіян як національної меншини (наголошувалося, що українці та росіяни – це державотворчі етноси), підтримці Православної церкви Московського патріархату [8]. Категорично негативно члени даної партії оцінювали плани України щодо вступу в НАТО та європейської інтеграції. В економічній сфері вони виступали за розвиток спільних українсько – російських підприємств, рівні можливості для українського та російського бізнесу в Росії та в Україні. Партія вимагала розширення зв'язків двох держав в сфері науки та освіти (відкриття філіалів російських навчальних закладів в Україні, обмін студентами згідно з регіональними освітніми програмами, проведення спільних наукових досліджень) [5]. Але набравши 0, 73 % голосів виборців, блок не подолав 4-х відсотковий бар'єр на виборах до Верховної Ради України. («Русский блок» от-

римав по Харкову 0, 77 % голосів. Депутати від «Русского блока» пройшли на виборах лише до Парламенту Криму і в міську Раду Севастополя) [8, с. 38].

Провал виборів до Верховної Ради був обумовлений тим, що виборці віддали перевагу партіям, які пропонували розгорнуту економічну програму розвитку країни, а політичні сили, які акцентували свою увагу на національних питаннях не знайшли підтримки навіть в середовищі своєї головної аудиторії – в етнічних росіян. До того ж, з майже однаковими політичними вимогами виступило декілька політичних партій (наприклад, схожа програма з «Русским блоком» була у партії «ЗУБР» («За Україну, Білорусь, Росію»), політичного блоку Наталії Вітренко), що привело до розпорошення голосів електорату.

Після поразки на парламентських виборах даних партій лідери російських національних товариств виступили з вимогою консолідації їх роботи. Саме організація «Русское Движение Украины» стало ініціатором створення об'єднання російських організацій «Объединение организаций соотечественников «Русское содружество» (установчий з'їзд відбувся в лютому 2007 р.). Ця організація стала конфедерацією існуючих самостійних місцевих та регіональних товариств. В 2008 р. «Русское содружество» (голова Вищої ради – С. Коновалов, голова Правління – С. Проваторов) об'єднало понад 50 організацій, які співпрацювали з Росією на шляху реалізації програм підтримки розвитку російської мови, культури, захисту прав співвітчизників [3]. Нажаль, дані організації є мало чисельні, тому одним із основних завдань лідери вважають в залученні громадськості до своєї роботи. Так, на засіданні у Харкові 10 травня 2008 було затверджено «Місію «Русского содружества»: «Обмен опытом, информацией, координация усилий, взаимодействие... - вот главное, что мы должны помочь русскому человеку... Научить его организовывать вокруг себя группы, осознающие себя русскими, а потом и сообщества активно действующих единомышленников, способных изменять окружающее пространство, влиять на ситуацию в обществе и государстве» [3].

До складу «Русского содружества» увійшли і харківські російські товариства, серед них «Русское национально – культурное общество Харьковской области» на чолі з М. Годуновим. Це товариство протягом свого існування активно співпрацювало з облдержадміністрацією, організувало серію заходів, спрямованих на збереження російської самобутності, розвиток

спільного російсько – українського інформаційного простору. Серед членів товариства – харківські історики, філологи, музиканти, вчителі, зокрема завідувач кафедри історії Росії Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна В. М. Духопельников, професор Харківської національної академії культури С. Потрашков, завідувач кафедри російської та української мови Харківського державного технічного університету будівництва і архітектури Т. Креч, декан музичного факультету Харківської національної академії культури В. Цицарев та інші.

Колективні члени «Русского национально – культурного общества Харьковской области» - «Харьковская ассоциация преподавателей русского языка и литературы» (голова Т. Креч), «Харковский центр современного русского искусства «Новая сцена» (голова Н. Осипов), «Харьковская ассоциация историков России» (голова В. Духопельников), «Харьковский союз коллективов и мастеров русского народного творчества» (голова – В. Цицарев) [3].

«Русское национально – культурное общество Харьковской области» організує музикальні вечори, історичні та літературні читання, святкування ювілейних дат, видає щорічний «Календар Русских памятных дат». Щорічно товариство проводить міжнародний фестиваль російської народної творчості Слобожанського краю «Талица», молодіжний фестиваль пісень воєнного часу «Перемога», міжнародний дитячий та юнацький фестиваль російської класичної та сучасної музики «Ландиш» та інші [6].

Так, наприклад, в лютому 2007 р. було проведено VI міжнародний фестиваль «Талица», в якому взяло участь 46 самодіяльних і професійних колективів та виконавців (понад 900 акторів) Харківської, Білгородської, Воронежської, Луганської, Полтавської, Запорізької областей України та Росії. Виставку майстрів народної та прикладної творчості, яка проходила в дні роботи фестивалю, відвідало понад 1500 гостей [6].

Товариство приймає участь і в науковому житті Харкова, зокрема в 2008 та в 2009 рр. виступало організатором міжнародної науково – практичної конференції "О проблемах гармонизации межнациональных отношений". Щороку проводиться і громадська шкільна олімпіада з російської мови і літератури [6].

15 – 16 грудня 2007 р. у Ялті відбулася Всеукраїнська конференція російських організацій України, на якій було підписано Угоду про створення Всеукраїнської Ради російських співвітчизників, направлену на

консолідацію роботи всіх товариств (наприклад, в угоді містилося положення про заборону організаціям виступати з критикою інших організацій – партнерів по угоді, а всі проблеми між організаціями мали вирішуватися на засіданні Президії). Головою Всеукраїнської Ради російських співвітчизників було обрано народного депутата України В. В. Колісниченка, заступником – народного депутата О. Н. Чорноморова, секретарем – С. П. Проваторова (голова правління «Русское содружество») [3].

Першими кроками діяльності Всеукраїнської Ради російських співвітчизників стала розробка «Декларації прав російської культури в Україні». Ця декларація була розроблена під час дискусії в Харкові, в якій взяли участь представники політичних партій, громадських організацій, навчальних закладів. Дискусія була організована за ініціативою Всеукраїнського об'єднання «Русское Содружество» та ще однієї російської організації «Слобожанский выбор». Результатом дискусії стала розробка декларації, в якій було зазначено, що російська культура займає значне місце в сучасній Україні і є невід'ємною частиною українського суспільства. Збереження російської культури має стати складовою внутрішньої політики держави, оскільки розвиток національних культур є запорукою запобігання міжетнічних конфліктів [3].

В Декларації було визначено сутність російської культури – «матеріальна і духовна среда, створена в теченні століть поколіннями росіян, проживавших на територіях, нині входять до складу сучасної України, ... працюючих на благо України». Носіям російської культури мають бути забезпечені рівні права та можливості в культурному будівництві українського суспільства поряд з представниками інших культур [3].

«Асоціація Російських громадських центрів Харківського регіону» (створена в 1996 р., голова - С. Коновалов) виступила ініціатором утворення в 2009 р. Всеукраїнської громадської організації «Асоціації російських культурних центрів України», яку очолює С. Коновалов. Ця організація утворювалася з метою реалізації заходів, передбачених «Програмою розвитку і використання російської мови Харківській області на 2007 – 2012 роки» (затверджена рішенням Харківської обласної ради від 5 липня 2007 р.). Метою програми було проголошено реалізацію конституційних прав громадян в сфері використання російської мови (наприклад, в медичній та юридичній сферах, на транспорті), сприяння забезпеченню навчальних закладів підручниками на російській мові, стажування

вчителів і студентів у Росії, відкриття Слобожанського центру російської культури [3].

Сприяння розвитку російської мови є головною метою діяльності Харківського обласного громадського об'єднання «За культурно-языковое равноправие», яке було утворено в 2000 р. в складі організації «Русское Движение Украины». Очолює об'єднання Г. Макаров, члени - О. Міхільов, В. Тирнов, В. Духопельников, Л. Фрізман та інші. Завданням об'єднання було проголошено пропаганду європейських цінностей в галузі демократії та прав людини, протидію проявам націоналізму, фашизму, розробку основ регіональної політики в сфері розширення повноважень регіонів, сприяння співробітництву з Росією та країнами СНД, підтримку Української Православної церкви Московського патріархату [2].

Члени товариства брали активну участь у роботі наукових конференцій, семінарів, круглих столів, присвячених проблемам міжнаціональних відносин на території України (наприклад, науково-практична конференція «Европейская хартия о региональных языках как законодательная база обеспечения прав человека в Украине» (лютий 2000 р.). Урочисто відмічалися товариством річниці з дня народження О. С. Пушкіна [2].

Керівництво організації «За культурно-языковое равноправие» разом з членами партії «Союз» та активістами «Русского Движения Украины» проводили маніфестації з вимогами урівняти права російської та української мови. Так, в травні 2000 р. на площі Свободи у Харкові відбулася маніфестація (взяли участь приблизно 100 громадян) під лозунгами: «Европейскую хартию региональных языков – в жизнь!», «Русскому языку статус государственного наряду с украинским!», «Да - многообразию языков и культур!», «Да - расширению прав и полномочий регионов!», «Да - сближению Украины с Россией и Белоруссией!» [3].

Члени об'єднання виступають категорично проти вступу України в НАТО. Зокрема, в червні 2009 р. в Харкові в актовій залі Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна було організовано лекцію, присвячену питанням євроатлантичної інтеграції України. Активісти організації «За культурно-языковое равноправие» паралельно здійснювали роздачу слухачам листівки з критикою намірів України вступити до НАТО [2].

Висновки і перспективи подальших досліджень. У Харкові створено більш десятка товариств, метою яких є відстоювання інтересів російської мови в Україні, розвиток російської культури, захист прав росіян та

російськомовних громадян. Недостатня ефективність роботи російських етнічних організацій пояснюється рядом причин: непопулярність і відсутність підтримки програмних ідей даних товариств серед харків'ян (їхні ідеї не знаходять підтримки серед мешканців міста). Відсутність консолідації дій з боку керівників даних товариств, невисокий рівень політичної культури громадян, що є перешкодою в їх залученні до громадського життя, зокрема в національних товариствах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Євтух В. Национальные меньшинства: десять лет после принятия закона / В. Б. Євтух // Форум націй. – 2002. - № 4. – С. 5 – 13.
2. Історія організації // Офіційний сайт громадського об'єднання «За культурно – мовне рівноправ'я» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ravnopravie.org/istoriya-organizatsii>
3. Історія створення організації «Русское содружество» // Інтернет – портал «Русские на Украине» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rus.in.ua/page/62.html>
4. Лойко Л. І. Громадські організації етнічних меншин України: природа, легітимність, діяльність / Л. І. Лойко. – К.: ПЦ «Фоліант», 2005. – 634 с.
5. Наши приоритеты (Краткие тезисы некоторых направлений работы Русского Движения Украины) // Информационно – аналитический бюллетень Института стран СНГ. – 2005. - № 120. – С. 37.
6. Омаров А. Загадка русской души / А. Омаров // Главное. Харьковское еженедельное обозрение. – 2009. - № 15. – С. 3.
7. Русскому движению Украины – 4 года! // Информационно – аналитический бюллетень Института стран СНГ. – 2003. - № 79. – С. 38.
8. Свистунов А. Г. Выборный блок политических партий «Русский блок» / А. Г. Свистунов [Електронний ресурс] // Інтернет – портал «Ліга. Бізнесінформ» - Режим доступу: <http://www.liga.net/tribune/Rus/qa/questions.asp?ID=16>
9. Свистунов А. Г. Главные принципы строительства русского движения на Украине / А. Г. Свистунов // Офіційний сайт Всеукраїнської громадської організації "Русское движение Украины" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rdu-old.narod.ru/doc1.htm>